

روان‌شناسی عزاداری

حجت‌الاسلام والمسلمین محسن خیری*

اشاره

شناخت مؤلفه‌ها و ویژگی‌های مجالس عزاداری از منظر روان‌شناسی، اهمیت بسیاری داشته و نقش به‌سزایی در ترویج و پیش‌برد فرهنگ اسلامی دارد. آنچه در این بحث ارائه گردیده، نخست مفهوم‌شناسی عزاداری است و آن‌گاه ضمن بیان مقوله عزاداری سالم، به تفصیل از آثار فردی و پیامدهای اجتماعی برگزاری مجلس عزاداری اهل بیت علیهم‌السلام سخن به میان رفته است.

مفهوم‌شناسی

عزاداری، اگرچه در عرف عام به معنای ماتم‌گرفتن استعمال می‌شود، اما در لغت از ماده «عزو» به مفهوم صبر یا حُسن صبر بوده و بر وزن فَعَال، مصدر دوم باب تفعیل است.^۱ بنابراین، عزاداری به معنای صبر پیشه‌کردن هنگام مصیبت است؛ نه

---

* پژوهشگر و دانشجوی کارشناسی ارشد مشاوره.

۱. فیومی، احمد بن محمد، مصباح المنیر فی غریب شرح الکبیر، قم: دار الهجرة، ۱۴۰۵ق، ص ۴۰۸.

ماتم‌گرفتن. به هر حال، آنچه در این مقام به دنبال آن هستیم، یکی از معانی عرفی واژه است. در عرف، عزاداری به دو مفهوم استعمال می‌گردد:

۱. داغی که بر فردی وارد شده و قلب و روان او را متأثر می‌کند.
۲. مراسمی که به منظور بزرگ‌داشت یاد و خاطره فرد یا گروهی برگزار می‌شود^۱ و از مصادیق بارز آن، عزاداری مذهبی است که در این نوشتار، به تبیین معنای دوم، از منظر روان‌شناسی خواهیم پرداخت.

عزاداری مذهبی؛ رفتاری سالم یا ناسالم

با توجه به تعریفی که کارشناسان از انسان و رفتار سالم ارائه می‌دهند، می‌توان عزاداری مذهبی را نیز ارزیابی کرد. انسان سالم، انسانی است که همه ابعاد وجودی او، یعنی: عواطف، شناخت و رفتار او، در راستای رشد و تعالی و خودشکوفایی قرار بگیرد.^۲ اگر به این ابعاد سه‌گانه، بُعد روحی را نیز اضافه کنیم، باید بگوییم انسان سالم، کسی است که همه شناخت‌ها، هیجان‌ها و رفتارهای او، همسو با بُعد روحانی‌اش باشند. رفتار سالم نیز از نظر روان‌شناختی عبارت است از رفتاری که مانع سازگاری فرد با اطرافیان نشود و روند طبیعی زندگی او را مختل ننماید.^۳

بنا بر این تعاریف، عزاداری مذهبی به عنوان رفتاری که در راستای بُعد روحانی

---

۱. کاویانی، محمد، روان‌شناسی عزاداری، اصفهان: نشر دیجیتال مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان، بی‌تا، ص ۸.

۲. شعاری‌نژاد، علی‌اکبر، نگاه نو به روان‌شناسی انسان سالم یا سفری کوتاه در شخصیت انسان، تهران: اطلاعات، ۱۳۸۵ش، ص ۵۲۵.

۳. محمدیان، احمدیار، روان‌شناسی کودکان و نوجوانان ناسازگار؛ اختلالات رفتاری - عاطفی، تهران: یادواره کتاب، ۱۳۸۹ش، ص ۱۴.

قرار می‌گیرد، رفتاری سالم^۱ محسوب می‌شود که از انسان سالم صادر می‌شود و می‌توان آن را چنین تعریف کرد: عزاداری سالم، عبارت است از حزن‌ی که بر قلب یک فرد نسبت به مصایب خاندان عصمت و طهارت علیهم‌السلام مستولی می‌شود و به وسیله هیجان‌ات متعارف، معقول و در محدوده چهارچوب شرع، ابراز می‌شود. مطابق این تعریف، فردی که حزن قلبی را احساس نکند یا روش ابراز حزنش مورد تأیید عقل جمعی و فرهنگ متعارف نباشد و یا خارج از موازین و چهارچوب شریعت مقدس باشد، نمی‌تواند عزاداری سالمی داشته باشد. با این حال، اگر فردی حایز این قیود نباشد، ولی علاقه‌مند به ایجاد آن‌ها در خود باشد، در مسیر عزاداری سالم قرار خواهد گرفت و از آثار آن بهره‌مند خواهد شد.^۲

الف - آثار فردی عزاداری

مهم‌ترین آثار فردی عزاداری، عبارت‌اند از:

۱. آرامش روانی

در دنیای سرشار از اضطراب و استرس امروز، هر کسی به دنبال گم‌شده خود، یعنی آسایش و آرامش افتاده و برای به دست آوردن آن، هر راه و احتمالی را می‌آزماید. گروهی به عوامل تخدیرکننده پناه می‌برند^۳ و عده‌ای دیگر، به عنوان

---

۱. عمده بحث علمی در منابع مربوط، بر روی هیجان‌های اصلی رخ می‌دهد که عبارت‌اند از: ترس، خشم، نفرت، غم، شادی و علاقه. (مارشال ریو، جان، انگیزش و هیجان، ترجمه: یحیی سید محمدی، تهران: ویرایش، ۱۳۸۸ش، ص ۳۳۰)

۲. روایت ذیل را می‌توان در همین راستا مورد توجه قرار داد:

«من بکی أو أبکی واحداً فله الجنة ومن تباکی فله الجنة؛ هر که گریه کند یا یک نفر را بگریاند، پس برای او بهشت است و هر کس خود را به گریه کردن بزند، پس برای او بهشت است.» (مجلسی، محمدباقر، بحار

الأنوار، بیروت: دار إحياء التراث العربی، دوم، ۱۴۰۳ق، ج ۴۴، ص ۲۸۸)

۳. ملک‌محمودی، امیر، درمان اضطراب و افسردگی، قم: منشور وحی، ۱۳۹۰ش، ص ۴۵.

کارشناس مسائل انسانی، شیوه‌هایی را برای آرامش‌افزایی و اضطراب‌زدایی طراحی می‌کنند؛^۱ اما نکته این‌جا است که هیچ‌کدام از این روش‌ها، نتوانسته است آرامش واقعی را برای انسان رقم بزند؛ اگر می‌توانست، دست‌کم در بخشی از دنیای پُرمدعای امروزی، شاهد جامعه‌ای بدون اضطراب و استرس می‌بودیم. شاید بتوان علت همه این ناتوانی‌ها را در یک جمله خلاصه کرد و آن هم عبارت است از: «نادیده گرفتن روح و حقیقت انسانی».

هر گونه توجه به روح، ما را ناگزیر از بررسی مسأله مبدأ و معاد خواهد کرد. این‌جا است که توجه ادیان، به‌خصوص مذهب تشیع به رابطه انسان با خدا، بیش از پیش اهمیت می‌یابد. چنان‌که قرآن کریم نیز می‌فرماید: «آرامش و اطمینان، تنها با یاد خدا حاصل می‌شود.»^۲ توسل و نزدیک شدن به معصومین علیهم‌السلام، از بارزترین مصادیق ذکر است که عین قرب الهی می‌باشد.^۳ از این رو، تمام آرامش روحی، برای ذاکران اهل بیت علیهم‌السلام نیز حاصل خواهد شد.

۱. ر.ک: کتاب‌های روان‌درمانی در رویکردهای مختلف زیستی، شناختی، روانکاوی و رفتاری، مثل:

- پاول، تروور جی، فشار روانی، اضطراب و راه‌های مقابله با آن؛

- آقامحمدیان، حمیدرضا، آموزش‌هایی از اضطراب؛

- فاسم، لین، غلبه بر اضطراب.

۲. رعد، آیه ۲۸: «أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ؛ آگاه باشید که با یاد خداوند، قلب‌ها آرامش می‌یابند.»

۳. آل عمران، آیه ۳۱: «قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ؛ بگو اگر خدا را دوست می‌دارید، پس از من تبعیت کنید که در این صورت، خدا شما را دوست خواهد داشت.»؛ قمی، شیخ عباس، مفاتیح الجنان، زیارت جامعه کبیره، ص ۹۸۸: «مَنْ وَالَاكُمْ فَقَدْ وَالَى اللَّهَ وَمَنْ عَادَاكُمْ فَقَدْ عَادَى اللَّهَ وَمَنْ أَحَبَّكُمْ فَقَدْ أَحَبَّ اللَّهَ وَمَنْ أَبْغَضَكُمْ فَقَدْ أَبْغَضَ اللَّهَ وَمَنْ اعْتَصَمَ بِكُمْ فَقَدْ اعْتَصَمَ بِاللَّهِ؛ هر که شما را مولای خود دانست، خدا را مولای خود دانسته، و آن که شما را دشمن داشت، با خدا دشمنی نموده و کسی که شما را دوست داشت، به تحقیق خدا را دوست داشته و هر که با شما دشمنی نمود، با خدا دشمنی نموده و آن کس که به شما تمسک جست، به خدا تمسک بسته است.»؛ قمی، شیخ عباس، مفاتیح الجنان، پنجمین از اعمال مشترک ماه رجب، ص ۲۶۳: «لَا فَرْقَ بَيْنَكَ وَبَيْنَهَا إِلَّا أَنَّهُمْ عِبَادُكَ وَخَلْقُكَ؛ فرقی بین تو و آن‌ها نیست؛ جز این‌که آنان بندگان تو و آفریده تو هستند.»

۲. رشد اخلاقی

روان‌شناسان، پس از مخالفت‌های اولیه، در نهایت به این نتیجه رسیده‌اند که دین و معنویت، از مهم‌ترین عوامل مؤثر بر رفتار آدمی است. بررسی‌های علمی نشان می‌دهد که هر چه میزان معنویت و دین‌داری افراد زیادتر باشد، مصونیت بیشتری در برابر کج‌رفتاری‌ها یافته، احتمال انحراف آن‌ها کمتر می‌گردد؛ چنان‌که میزان خودکنترلی هیجانی در فرزندان والدین با سطح اعتقاد مذهبی بالا، بیشتر بوده و تخلفات دوران نوجوانی آنان کمتر خواهد بود.^۱

عزاداری، به عنوان مجلسی که با تغییر یا تحکیم باورها و تحریک هیجانات مذهبی، میزان پای‌بندی افراد را به دین بیشتر می‌کند، می‌تواند نقش فزاینده‌ای در این راستا داشته باشد. چنانچه برخی گفته‌اند شرکت در عزاداری ماه محرم، تأثیر قابل توجهی در خویش‌داری دانشجویان پسر دانشگاه‌های تهران، نسبت به انحرافات جنسی داشته است.^۲

علاوه بر آن، عزاداری و توسل به معصومین علیهم‌السلام، یکی از مهم‌ترین راه‌های ارتقای معرفت و کسب مراتب قرب الهی است. مرحوم آقای قاضی فدوی می‌فرمود: «محال است انسانی به جز از راه سیدالشهداء علیه‌السلام به مقام توحید برسد.»^۳ علامه طباطبایی نیز در این باره فرموده: «اکثر افرادی که موفق به نفی خواطر شده و توانسته‌اند ذهن خود را پاک و صاف نمایند و بالأخره سلطان معرفت برای آنان طلوع نموده است، در یکی از این دو حال بوده است: اول در حین تلاوت قرآن مجید و

---

۱. عابدینی، نصیر، «نقش عزاداری محرم در خویش‌داری جنسی دانشجویان پسر دانشگاه‌های تهران»،

مجله روان‌شناسی و دین، سال سوم، شماره اول، بهار ۱۳۸۹ش، ص ۴۳ - ۵۳.

۲. همان.

۳. هیأت تحریریه مؤسسه فرهنگی مطالعاتی شمس‌الشموس، عطش، تهران: شمس‌الشموس، شانزدهم،

۱۳۸۹ش، ص ۲۲.

التفات به خواننده آن...، دوم از راه توسل به حضرت ابا عبدالله الحسین علیه السلام؛ زیرا آن حضرت را برای رفع حجاب و موانع طریق، نسبت به سالکین راه خدا عنایتی عظیم است.^۱

۳. بصیرت افزایی

رویکردهای شناختی، به نوعی دنبال اثبات این نکته هستند که عمده مشکلات بشر، ریشه در افکار او دارد و در این میان، سالم ترین افراد کسانی هستند که از اندیشه‌ای معقول و منطقی برخوردار باشند؛^۲ یعنی اندیشه‌ای که بر اساس دلایل و شواهد پذیرفته شده و به دور از هر گونه یک‌جانبه‌نگری و پیش‌داوری انجام شود؛ چیزی که در منابع دینی ما، از آن به «بصیرت» یاد می‌شود. بصیرت، نوعی علم و آگاهی همراه با توان تشخیص و تمییز است که ابزار فهم حقیقت است. از این رو، افراد فاقد بصیرت، از هدایت یافتن عاجز و محروم هستند.^۳

زندگی اهل بیت علیهم السلام پُر است از عبرت‌هایی که قدرت تحلیل و تشخیص شناختی افراد را تحت تأثیر قرار می‌دهد و مجلس عزاداری، یادآور و آموزنده همه آن عبرت‌ها است. فوکویاما، شیعه را به پرنده‌ای با دو بال قدرت‌مند تشبیه کرده است؛ یکی، بال سبز انتظار موعود، و دیگری، بال سرخ شهادت که شکست‌ناپذیری و مبارزه با ظلم را برای‌شان به ارمغان آورده است.^۴

رهبر معظم انقلاب در بیانات مختلف، به عناوین متعددی از این عبرت‌ها اشاره کرده است؛ از جمله: عاشورا صحنه کامل زندگی، تبیین تکلیف مسلمانان در

۱. طهرانی، محمدحسین، رساله لب اللباب، بی‌جا: نشر حکمت، بی‌تا، ص ۱۵۹.

۲. رک: رنا برنج و راب ویلسون، رفتاردرمانی شناختی، ترجمه: مهدی قراجه داغی، تهران: آوند دانش، ۱۳۹۱ش، ص ۱۳.

۳. رحیمی، علی‌رضا، تعلیم و تربیت بصیرت‌گرا، تهران: دانشگاه امام صادق علیه السلام، ۱۳۸۹ش، ص ۳۱۰.

۴. رک: بروشورهای فرهنگی و اطلاع‌رسانی مؤسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی رحمته الله علیه.

شرایط مختلف، وجوب مبارزه و قیام اصلاح‌طلبانه، تغییر علیه سلطان ستم‌گر، دشمن‌شناسی، گم نکردن هدف، جهت‌گیری ارزشی در رفتارها، تلاش مستمر در تهذیب و سیاست و بسیاری درس‌های دیگر.^۱

۴. هویت‌سازی فردی

عزادار، از زمانی که انگیزه شرکت در مجلس عزا در او شکل می‌گیرد با حرکت ارادی و برنامه‌ریزی لازم، تعامل با اعضای خانواده و مردم، سازگار شدن با برنامه‌های عمومی عزاداران، کیفیت عزاداری و نیز مشارکت در برگزاری این مراسم، همواره به توانایی‌ها، استعدادها، نیازها، محدودیت‌ها، اهداف، تضادهای درونی، مسئولیت‌پذیری، جنسیت و همانندسازی با دیگران واقف شده، به تعریف روشنی از خود می‌رسد که به آن «هویت فردی» گویند. آیا تا به حال، در میان کسانی که به چنین مراسمی دل داده‌اند، نه کسانی که شرکت صوری دارند، فردی را دیده‌اید که دچار بحران هویت شده باشد؟ از این رو، مراسم عزاداری کمک شایانی به هویت‌سازی فرد نموده، استعدادهای او را در مسیری درست شکوفا می‌نماید.

۵. هوش هیجانی

هوش هیجانی، عبارت است از شناخت، درک، کنترل افکار و احساسات و ارتباطات مناسب آن‌ها با دیگران؛ به گونه‌ای که با هیجانات دیگران همدلی نموده و افراد را قادر سازد که بر اساس یک سطح هیجانی مناسب، با دیگران تعامل نماید.^۲ کارشناسان برای افزایش هوش هیجانی، روش‌هایی را بیان می‌دارند؛ از جمله وارد شدن فرد در محیط‌های اجتماعی تا در تعامل سازنده با مردم، به:

---

۱. رک: خامنه‌ای، سید علی، درس‌های عاشورا، تهران: انقلاب اسلامی، ۱۳۹۱ش، ص ۵۰.

۲. رینا کلرک و رونیل روکس، هوش هیجانی برای کودکان و نوجوانان، ترجمه: علی کریمی، تهران: رسانه

تخصصی، ۱۳۹۰ش، ص ۸.

قدرت ابراز وجود و بیان احساسات، کنترل خشم، پرهیز از جملاتی چون «من نمی‌توانم» یا «نمی‌شود»، و یا توانایی ابراز احساسات به صورت واقعی برسد.^۱ عزاداری، خود به معنای ابراز احساسات حزن‌انگیز نسبت به واقعه‌ای غم‌افزا است. تلاش فرد در عزای امام حسین علیه السلام برای متناسب کردن عزاداری با الگوهای دینی و پرهیز از تقلید مراسم‌های غیر دینی، متناسب‌بودن با زمان و مکان با توجه به شیوه‌های صحیح عزاداری، و نیز تعامل مناسب با عوامل این عزاداری، هر کدام به نوبه خود می‌تواند تقویت هوش هیجانی را به دنبال داشته باشد.

۶. تخلیه هیجانات

هر انسانی در زندگی با هیجان‌های گوناگونی مواجه می‌شود و بسته به تربیت، فرهنگ و عقاید خود، با آن‌ها روبه‌رو می‌شود. کارشناسان بر این باورند که به زبان آوردن این هیجان‌ها و برون‌ریزی متعادل آن‌ها با روش‌هایی مثل تداعی آزاد، در آرام شدن و تعدیل هیجانی فرد بسیار مفید است.^۲ از مهم‌ترین روش‌های تخلیه هیجانی، گریه کردن است که علاوه بر این‌که از لحاظ جسمی باعث نرم شدن چشم و خروج مواد سمی از آن می‌شود، روابط میان انسان‌ها را محکم‌تر می‌کند.^۳ کاتلر بر اساس علت‌شناسی خروج اشک از دیدگان، ده معنا برای اشک مطرح می‌نماید:

۱. واکنش‌های فیزیولوژیکی؛ ۲. یادآوری خاطرات؛ ۳. رهایی از خاطرات دردناک گذشته؛ ۴. رساننده پیام وابستگی ما به دیگران که منجر به صمیمیت میان افراد

۱. آدل. بی. لین، پنجاه فعالیت عملی برای ارتقای هوش هیجانی در محیط کار، ترجمه: بهرام‌علی قنبری

هاشم‌آبادی و سیده معصومه علوی، مشهد: به‌نشر، ۱۳۸۹ش، ص ۵۳.

۲. رک: اعتمادی، احمد و تبریزی، مصطفی، آشنایی با ۳۹ فن روان‌درمانی، تهران: فراروان، ۱۳۸۴ش.

۳. جفری ای، کاتلر، زبان اشک‌ها، ترجمه: طاهره جواهرساز، تهران: جوانه رشد، ۱۳۸۰ش، ص ۳۱.

می‌شود؛ ۵. اشک اندوه و فقدان؛ ۶. نومیدی و افسردگی؛ ۷. تعالی مسرت‌بخش و زیباشناختی؛ ۸. تجربه عاریتی هنگام شنیدن موسیقی یا تماشای تئاتر یا فیلم؛ ۹. خشم و نومیدی؛ ۱۰. اشک‌های فریب‌کارانه.^۱

گریه‌ی یک عزادار در مراسم عزای امام حسین علیه السلام می‌تواند یک یا چند مورد از معانی فوق را در بر داشته باشد. این گریه‌ها، از هر نوعی که باشد، کارکردهایی دارد:

- نوعی تخلیه هیجانی است و آرامشی را به دنبال دارد و باعث جلای قلب می‌شود.

- هیجان‌ها و تأثرات روانی، در بُعد شناختی اثر گذاشته و کنجکاو و در نهایت، شناخت فرد به موضوع مورد نظر را تقویت می‌نماید.

- با تقویت عواطف و شناخت‌ها، نگرش فرد نسبت به آن موضوع تقویت شده و آمادگی رفتاری او برای تناسب داشتن با شناخت‌ها و عواطف، بیشتر می‌گردد.

- باعث محبت به موضوع و همانندسازی با آن می‌شود؛ چنان‌که شنیدن شجاعت حضرت عباس علیه السلام، به طور ناخودآگاه، روحیه دلاوری را در فرد تقویت می‌کند.

- تمام انواع گریه‌ها می‌تواند جهت‌گیری‌های: سیاسی، فرهنگی و دینی داشته باشد و از آن‌ها حُسن استفاده یا سوء استفاده بشود.^۲

۷. بروز هیجان‌های مثبت

هر انسانی در فرایند زندگی خود، مراتبی از غمگینی را تجربه می‌کند که آزاردهنده‌ترین هیجان است.^۳ البته از دیدگاه علمی، فقط نوعی از غمگینی را که با علایمی مانند: کاهش محسوس علاقه یا لذت، کاهش یا افزایش قابل ملاحظه

---

۱. همان، ص ۵۳ - ۷۷.

۲. کاویانی، محمد، روان‌شناسی عزاداری، پیشین، ص ۱۳.

۳. امیرحسینی، خسرو، مهارت‌های اساسی زندگی سالم، تهران: عارف کامل، ۱۳۸۳ش، ص ۳۶.

وزن، بی‌خوابی یا خواب‌زدگی، بی‌قراری یا کندی روانی - حرکتی، خستگی، احساس گناه بیش از حد، کاهش تمرکز و یا افکار خودکشی همراه باشد، باید بیمارگونه تلقی کرد.^۱

آنچه ما در مجالس عزاداری می‌بینیم، نشاط مضاعف، برون‌گرایی مثبت، احساس سبکی و تعلق ایمانی بیشتر در قلوب مجربان و عزاداران است؛ بلکه در جهت‌دهی افراد به هیجان‌های مثبت تأثیر به‌سزایی دارد.

البته نکته قابل توجه این است که ایجاد فضای غم برای افراد افسرده یا کسانی که زمینه افسردگی را دارند، می‌تواند مشکل‌آفرین باشد و آن‌ها را افسرده‌تر کند؛ اما در این باره نکاتی وجود دارد که شایسته توجه است:

۱. چنین افرادی به دلیل مشکلی که در فرایند شناختی و عاطفی آن‌ها وجود دارد، از هر فیلم و عکس و یا هر اتفاق و خبر ناگواری متأثر شده، افسردگی بیشتری را تجربه می‌کنند و اختصاص به چنین مجالسی ندارد.

۲. افراد افسرده نیز در حد معمولی به تخلیه هیجانی نیازمندند و گریه کردن آنان انرژی‌زاتر از هر کار دیگری است.

۳. آنچه در مجالس عزای اهل بیت علیهم‌السلام مطرح می‌شود، صرف نقل یک ماجرای غم‌انگیز تاریخی نیست؛ بلکه جهت‌دهی اصلاحی به باورها، رفتارها و هیجانات است. وقتی حضرت زینب علیها‌السلام در بدترین تجربه‌های مرگ عزیزان خویش قرار می‌گیرد و هیچ‌کدام از نشانه‌های افسردگی را از خود بروز نمی‌دهد، نتیجه می‌گیریم که می‌توان مقاوم‌تر و تأثیرگذارتر زندگی کرد.

۴. ناگفته پیدا است، افرادی که دچار اختلال افسردگی باشند، باید تحت نظر متخصصان روان‌درمانی قرار بگیرند و چه بسا حضور در این مجالس، برای برخی از آن‌ها تجویز نشود.

---

۱. باجر، جیمز و همکاران، آسیب‌شناسی روانی، ترجمه: یحیی سید محمدی، تهران: ارسباران، ۱۳۸۹ش، ج ۲، ص ۵.

ب - آثار اجتماعی عزاداری

برخی از مهم‌ترین پیامدها و آثار اجتماعی عزاداری، به شرح ذیل است:

۱. الگوسازی و الگوپذیری

الگو، در حقیقت، یک رفتارسنج است؛ یعنی رفتار متأسسی و پیرو در موضوع خاصی، با رفتار اسوه و الگو مقایسه می‌گردد و فاصله آن دو، محاسبه می‌شود تا پیرو به کاستی‌های وجود خودش پی برده، در صدد جبران و تدارک آن برآید.^۱ وجود الگو، آثار گوناگونی چون: هدف‌گذاری، انگیزه‌بخشی، تقویت اراده، واقع‌نگری و استفاده از تجربه‌های نظری و عملی را به همراه دارد.

زندگی امامان، برای همه مقاطع رشد انسان، از کودکی، نوجوانی و جوانی گرفته تا میان‌سالی و کهن‌سالی، درخور الگوبرداری است؛ از جمله: زینب کبری علیها السلام الگوی کاملی برای جامعه بانوان، برادری و خواهری عباس و زینب و امام حسین علیه السلام، رابطه پدر و فرزند میان امام حسین علیه السلام و دختران و پسرانش، ولایت‌پذیری یاران امام حسین علیه السلام، نوع تعامل با همسران ناسازگار در زندگی امام حسن و امام جواد علیهما السلام، حرّ الگوی خطاکاران، برخورد امامان با دشمنان آگاه و یا فریب‌خوردگان.

البته مسأله الگوسازی عزاداری، به همین جا ختم نمی‌شود؛ بلکه هر کدام از شرکت‌کنندگان عزاداری، مثل علما، مداحان و مجریان مجالس عزاء، حتی اصناف گوناگون مردمی، گروه‌های مختلف سیاسی، فرهنگی و اجتماعی، می‌توانند برای دیگران الگو باشند.

۲. رشد اجتماعی و دستیابی به هویت جمعی

رشد اجتماعی، به معنای برقراری ارتباط با افراد و محیط پیرامون است. روشن

---

۱. بیرهوف، هانس ورنر، رفتارهای اجتماعی مطلوب از دیدگاه روان‌شناسی اجتماعی، ترجمه: رضوان

صدقی‌نژاد، تهران: گل‌آذین، ۱۳۸۷ش، ص ۱۱۶.

است که رشد اجتماعی کارآمد، به شناخت و کاربست ابعاد مختلف جسمی و روانی و روحی فرد و نیز محیطی وی بستگی دارد. از این رو، هر چه فرد شناخت بیشتری از خود و هویتش داشته و از مهارت‌های زندگی بیشتری برخوردار باشد، رشد اجتماعی افزون‌تری نیز خواهد داشت. مجالس عزاداری، تأثیر به‌سزایی در نیل به این شناخت‌ها و مهارت‌ها دارند:

- هویت خانوادگی: شرکت و تقسیم مسئولیت میان اعضای خانواده و رعایت سلسله‌مراتب سنی در مجالس عزا، بارزتر شدن مرزهای میان اعضای خانواده و ایجاد یا تقویت قواعد خانواده مبتنی بر آداب و سنن هر منطقه در عزاداری و امثال آن، دارای آثار قابل توجهی در هویت خانوادگی است.

- هویت ملی: مجالس هر منطقه، بر اساس فرهنگ و آداب و رسوم همان‌جا برگزار می‌شود و موجب انتقال آن‌ها به نسل‌های بعدی می‌شود. این هیأت‌ها و تکیه‌ها بودند که همواره در تاریخ، از عوامل مهم اجتماع و اتحاد شیعیان و دفاع از کشور و میهن خود در مقابل دشمنان و معاندان به شمار می‌رفتند؛ مانند آنچه در هشت سال دفاع مقدس شاهد آن بودیم.

- هویت اجتماعی: همکاری بین هیئات، مجریان هیأت‌ها و نیز تقسیم نقش‌ها و وظایف، فرد و به‌خصوص نوجوانان را وارد فعالیت‌های اجتماعی می‌کند و آن‌ها را به فراگیری مهارت روابط اجتماعی رهنمون می‌سازد.

- هویت تمدنی: تمدن اسلامی که در عرض ۵۰ سال توانست بر جغرافیای وسیعی سیطره داشته باشد، ناشی از الگوی حکومت عادلانه معصومین علیهم‌السلام، افتخارات علمی و معماری مسلمانان و ارزش‌های والای اسلامی - انسانی بوده که همگی، در مجالس عزاداری تبیین می‌شوند.

- هویت دینی: روشن است، وقتی برای حسین و اهل بیتش علیهم‌السلام گریه می‌کنیم و همواره به پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم و حضرت زهراء علیها‌السلام شکوه می‌بریم و امام زمان عجل‌الله‌فرجه را صاحب عزا می‌دانیم، می‌توانیم حد و مرز دین و آیین خود را مشخص کنیم.

- **هویت فرهنگی:** برقراری مجالس عزای خانگی با مشارکت اعضای خانواده، مناسبات بهتر میان اعضای خانواده و بلکه اعضای فامیل را به همراه می‌آورد و چه بسا این سنت، از نسلی به نسل دیگر برسد و فرهنگ حاکم بر خانواده را نیز جهت‌دهی نماید. مقاومت‌های مردمی در جریان کشف حجاب رضاخان و نیز قیام مردم بر ضد حکومت پهلوی به صورتی گسترده، وام‌دار همین هیئات و دسته‌جات حسینی بوده است.^۱

۳. مشارکت اجتماعی

انسان، به عنوان یک موجود اجتماعی، محتاج به تعلق و مورد قبول واقع شدن است؛ یعنی سلامت روانی انسان، به روابط گروهی او وابسته است. هر رابطه مطلوبی می‌تواند یک عامل پیش‌گیرانه و یا یک رابطه درمانی نیز باشد. از این رو، استفاده از گروه برای درمان مشکلات مراجعان، از سوی روان‌شناسان مورد توجه قرار گرفته، در دو حوزه از گروه استفاده می‌کنند: یکی، برای شناخت و کسب اطلاعات از اعضای گروه تحت عنوان گروه‌سنجی، و دیگری، برای درمان مشکلات اعضای گروه تحت عنوان گروه‌درمانی.

برپایی مجالس عزاداری به صورت عمومی، هر فردی را در توده‌ای عظیم از گروه‌های اجتماعی وارد می‌کند که همان آثار درمان‌های گروهی^۲ را به دنبال دارد؛ از جمله:

- هر کسی که از یک مشکل سطحی یا حاد عاطفی برخوردار است، با مشاهده توده عزاداران حاجت‌مند و نذرکننده متوجه می‌شود که در داشتن مشکل، منحصر به فرد نیست و دیگران نیز به آن مبتلا هستند.

---

۱. داودی، سعید و رستمی‌نژاد، مهدی، عاشورا؛ ریشه‌ها، انگیزه‌ها، رویدادها و پیامدها، قم: مدرسه الإمام

علی بن ابی‌طالب علیه السلام، پنجم، ۱۳۸۷ش، ص ۷۳.

۲. نوابی‌نژاد، شکوه، راهنمایی و مشاوره گروهی، تهران: سمت، ۱۳۸۹ش، ص ۱۱.

- با شرکت در میان عزاداران، همسالان خود را می‌بیند که یکدیگر را بهتر درک می‌کنند و می‌تواند آزادانه احساسات واقعی‌اش در باره خود و دیگران را مطرح کند و احساس رضایت‌مندی را بیشتر تجربه نماید.

- فرد می‌بیند که یک بزرگ‌سالی مثل روحانی یا مسئولان هیأت، سعی در شناختن و کمک به حل مشکل او دارند و او را با تمام خطاها و گناهانش و یا مشکلاتی که دارد، پذیرا هستند. همین امر، مایه امیدواری و تقویت اراده شخص می‌گردد.

- با تجربه ملموس روابط و همبستگی‌های انسانی و گروهی در لابه‌لای برقراری مجالس عزاء، می‌فهمد که در معرض ارزش‌های گوناگون قرار می‌گیرد و این خود او است که تعیین‌کننده برقراری روابط خوب یا بد با دیگران است.

۴. غلبه بر ناتوانی‌هایی چون کم‌رویی و درون‌گرایی افراطی

روشن است که هر کدام از کم‌رویی و درون‌گرایی افراطی، فرد را از مدار جامعه و ارتباطات اجتماعی خارج کرده، با غرق کردن فرد در اندیشه‌های منفی، خودپنداره او، و در راستای آن، عزت و اعتماد به نفس او را کاهش می‌دهد. از این رو، کافی است به فرد مبتلا آموزش دهیم که چگونه بر آن‌ها غلبه کند. نمونه‌ای از درمان‌های مرتبط با این مسائل که مشاوران و روان‌درمان‌گران به آن‌ها تأکید دارند^۱، هر کدام به نوعی در مجالس عزاداری مصطلح ما، به عنوان یک حرکت گروهی و اجتماعی وجود دارد. این نمونه‌های درمانی، عبارت‌اند از:

- پذیرش بدون قید و شرط:

حتی اگر رفتار او را نمی‌پسندیم، باید برای شخصیت او احترام و ارزش خاص قائل شویم؛ به خصوص در برابر دیگران. روشن است که هر کس با هر لباس و مقام و هر اعتقادی می‌تواند در مجلس عزای حسینی شرکت کند. خیل عظیمی از

۱. امیدوار، احمد، روان‌شناسی کم‌رویی، مشهد: به‌نشر (آستان قدس رضوی)، ۱۳۸۹ش، ص ۱۲.

ره‌گم‌کردگانی چون رسول ترک‌ها و علی‌گندابی‌ها در چنین مراسمی شرکت کرده‌اند و راه روشن‌هدایت و به اصطلاح، سبک‌زندگی درست را یافته‌اند. جالب این‌جا است که هر کسی که با حضور آنان مخالف می‌کرده، از سوی اهل بیت علیهم‌السلام توبیخ و مذمت شده است.

- تقویت بُعد اجتماعی:

با حضور اجتماعی پُر رنگ در میان دوستان، اردوها و یا اماکن عمومی، می‌توان بُعد اجتماعی خویش را تقویت کرد. کسانی که به شکلی در برپایی هیأت‌ها و تکیه‌ها شرکت می‌کنند، الزاماً با افراد مختلفی روبه‌رو و آشنا می‌شوند. زمانی که این اقدامات همراه با نیت الهی و خلوص تمام انجام شود، موجبات انبساط خاطر و لذت معنوی نیز فراهم می‌گردد. از این رهگذر، خودپنداره‌های افراد را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهد.

- اجتناب از انتساب القاب نامناسب چون خجالتی یا بی‌عرضه:

انتساب چنین القابی به شخص در مجلس عزاداری، موجب احساس ناتوانی و حقارت در او شده، بیشتر از گذشته به انزوای آن فرد می‌انجامد. شرکت‌کنندگان در عزاداری‌ها، به عنوان مهمان امام حسین علیه‌السلام به شمار می‌روند و در حقیقت، آنان حافظان شعایر ولایی‌اند که خاک‌قدوم‌شان، توتیای چشم عاشقان اهل بیت علیهم‌السلام است. بنابراین، در چنین مجالسی بایسته است که اشخاص را به جهت کاستی‌های شخصیتی‌شان، تحقیر یا مذمت ننماییم و اصلاح و هدایت آن‌ها را به وقتی مناسب واگذاریم؛ چه بسا حضور چنین افرادی در مجلس عزاداری و مواجهه کریمانه و توجه مناسب به آنان، موجبات اصلاح رفتار یا رشد شخصیت آن‌ها را نیز فراهم می‌سازد.